IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934
VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

Shaxsning ijtimoiylashuvi va ijtimoiy munosabatlarning o`ziga xos xususiyatlari

Azizov A'zam Aziz o`g`li
Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti
Qahhorova Gulhayo Baxtiyor qizi
Buxoro davlat Pedagogika instituti magistranti
Naimov Ismat Nusratillayevich
Ilmiy rahbar
Tarix fanlari bo`yicha falsafa doktori PhD, dotsent

Annotatsiya
Ushbu maqolada shaxsning ijtimoiylashuvi, uning bosqichlari, turlari, shu bilan ijtimoiy munosabatlarning o`ziga xos xususiyatlari, va ularni o`rganishda sotsiomadaniy yondashuvlar haqida so‘z boradi.

Kalit so`zlar
Shaxs, jamiyat, ijtimoiylashuv, institutlar, psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, habitus, qadriyatlar.

Shaxs ko'pgina fanlarning, birinchi navbatda, falsafa, psixologiya, sotsiologiyaning o'rganish obekti hisoblanadi. Faylasuflar shaxsni uning dunyodagi mavqei nuqtai nazaridan faoliyat, bilish sub'ekti sifatida qaraydilar. Ularning diqqat markazida inson qanday qilib jamiyatning malakali a'zosiga aylanishi masalasi doimo bo'lib kelgan. Bu masalalar 19-asrning oxirlaridan sotsiologlar va ijtimoiy psixologlar tomonidan intensiv o‘rganila boshlandi. 20-asrning o'rtalarida sotsializatsiya o'zgardi. mustaqil fanlararo tadqiqot sohasiga aylanadi.

Psixologlar shaxsni aqliy jarayonlar, xususiyatlar va munosabatlarning barqaror yaxlitligi sifatida o'rganadilar: temperament, xarakter, qobiliyat va fazilatlar. Sotsiologik yondashuv shaxsdagi sotsial-tipni ajratib ko'rsatishga xizmat qiladi. Shaxsni o'rganishda ijtimoiy-psixologik yondashuvning o'ziga xos xususiyati shundaki, u uning ta'sir qilish potentsialini tashkil etuvchi inson faoliyatining aqliy xususiyatlari, qobiliyatlari va shakllariga asoslanadi. Bu odamlarda birinchi navbatda muloqotda namoyon bo'ladi. Shu sababdan shaxsga ijtimoiy-psixologik yondashuvning asosiy tushunchalaridan biri ijtimoiylashuvdir.

Ijtimoiylashuv - shaxsning ijtimoiy talablarga muvofiqligi; shaxsning ijtimoiy muhit bilan faol munosabati, insonning ijtimoiy aloqalar tizimiga faol kirishi hisoblanadi.

Shaxslarning atrofdagi ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlarining muayyan shakllarini o'rganishi, ya'ni bu shakllarni chuqur o‘zlashtirib, o‘z shaxsiyatiga qo‘shib, o‘ziga xos maqomga ega bo‘lib, turli ijtimoiy guruhlarga a’zo bo‘lish ijtimoiylshuvning o`ziga xos xusisiyatlaridan hisoblanadi. O'z mazmuniga ko'ra, "ijtimoiylashuv" atamasi fanlararo bo'lib, turli xil bilim sohalarida qo'llaniladi. Madaniy Antropologiya, psixoanaliz, interaktiv psixologiya va boshqalar.

Aksariyat zamonaviy sotsiologlar ijtimoiylashuvni jamiyatda o'z strategiyalarini ishlab chiqadigan shaxslar va jamiyat tomonidan qabul qilingan me'yorlar va qadriyatlar tizimlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni sifatida ko'rishadi; masalan, ijtimoiylashuv - bu “shaxs o'z muhitining sotsial-madaniy elementlarini idrok etishi va o'zlashtirishi, ularni muhim ijtimoiy omillar ta'siri ostida o'z shaxsiyati tarkibiga qo'shishi va shu bilan u yashashi kerak bo'lgan ijtimoiy muhitga moslashishi jarayonidir. ” (G. Roche). Ijtimoiylashuv shaxsga uni tarbiyalagan jamiyatda samarali

VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan bilim va ko`nikmani olishga imkon beradi. Xususan, buning uchun shaxs o'z ijtimoiy guruhida qabul qilingan muayyan xatti-harakatlar qoidalarini o'rganishi, unda qabul qilingan uy-ro'zg'or ko'nikmalarini va oziq-ovqat imtiyozlarini o'rganishi va o'z guruhining geografik muhitini tashkil etuvchi ma'lum bir iqlim zonasida hayotga moslashishi kerak. O'z guruhi a'zolari orasida o'zini qulay his qilish uchun shaxs ushbu guruhga xos bo'lgan me'yorlar, qadriyatlar, belgilar, xatti-harakatlar, an'analar va mafkuralarning umumiy yig'indisini tizimli ravishda o'rganishi kerak. Bundan tashqari, ijtimoiylashuv jarayonida shaxs ijtimoiy o'zini o'zi identifikatsiya qilish - o'z va boshqa guruhlar a'zolariga o'z guruhining qadriyatlari, an'analari va xulq-atvor modellarini baham ko'rishini va begona odamlarga baham ko'rmasligini ko'rsatish qobiliyatiga ega bo'ladi.

O'z-o'zini identifikatsiya qilish jarayoni singari, ijtimoiylashuv ham shaxsning butun hayoti davomida davom etuvchi hodisa hisoblanib, amalda hech qanday chegara bilmaydi. Eng qizg'in ijtimoiylashuv davri - bu bolalik, ammo balog'at yoshida ham shaxs o'zgaruvchan ijtimoiy qadriyatlarga moslashishga majbur bo'ladi - bir ijtimoiy muhitdan ikkinchisiga o'tishda (maqomning o'zgarishi, turmush qurish, qishloqda yashash joyini shaharga o'zgartirish) shu bilan birga ishni majburan o'zgartirish, doira muloqotining o'zgarishi), hayot davomida yangi rollarga o`tishda (nikoh, farzand ko'rish, lavozimlarni egallash) yuzaga keladi. Shuning uchun davr nuqtai nazaridan ijtimoiylashuvni ikki turga bo`lamiz:

- shaxsning bolalik davrida duch keladigan, jamiyatning a'zosi bo'lgan boshlang'ich;
- ikkinchi darajali, ya'ni allaqachon ijtimoiylashgan shaxsni jamiyatning yangi tarmoqlariga qo'shadigan har qanday keyingi jarayon.

Ijtimoiylashuv boshqa odamlar bilan og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan muloqot jarayonida amalga oshiriladi. Masalan, sanoat jamiyatlarida millionlab odamlar yirik shaharlar ular ishga borish uchun taxminan bir vaqtda turishadi, garchi tashqaridan hech kim ularni majburlamasa ham - bu habitusning namoyonidir. Habitus - bu ichki ijtimoiy tartib.

Habitusning uch turi mavjud.

Habitusning birinchi turi- madaniy, yoki milliy, habitus. N. Eliasning fikricha, madaniy habitus jamoaviy milliy o'zlikni tavsiflaydi va xalqlar o'rtasidagi madaniy farqlarni belgilaydi. Inson o‘z vatanini tark etib, begona madaniyatga qo‘shilishga to‘g‘ri kelganda, boshqa xalqlarning chuqur ildiz otgan milliy xususiyatlariga duch keladi. Emigrant nafaqat chet ellik, balki boshqa turmush tarziga ega bo'lgan ma'lum bir ijtimoiy guruhning vakili sifatida ham qabul qilinadi.

Habitusning ikkinchi turi - sinf odati. Tug'ilgandan so'ng, har qanday odam ma'lum bir shaxsga tegishli. Har bir sinf o'z a'zolariga Burdieu madaniy kapital deb atagan narsani, o'rnatilgan ta'lim va tarbiya tizimini uzatadi. Har bir sinf yoki ijtimoiy qatlamning o'ziga xos madaniy "janoblar to'plami" mavjud bo'lib, sinf o'zining har qanday vakilidan mavjudligini talab qiladi. Masalan, rus zodagon ayollaridan frantsuz tilini bilishlari, pianino chalishlari va ballarda qabul qilinadigan raqsga tushishlari talab qilingan. Zamonaviy yoshlar yuqori sinf g'arb mamlakatlarida, qoida tariqasida, ta'lim olish yaxshi universitetlar, ularni oilaviy an'anaga ko'ra tanlab, ular golf o'ynashni, nufuzli va qimmat sport turlari bilan shug'ullanishni va o'z davrasida qimmat va ijtimoiy obro'ga ega bo'lgan dam olish maskanlarida dam olishni biladilar. Madaniy kapitalning ob'ektiv shakli - bu diplomlar, o'qish muddati eng yaxshi universitetlar, mukofotlar, reklama aktsiyalari va boshqalar. Madaniy kapitalning ichkilashtirilgan shakli har doim insonda qoladigan narsa bo'lib, uni ma'lum bir ijtimoiy qatlam, sinf, guruh va boshqalarning a'zosi sifatida tavsiflaydi - rivojlanish darajasi. intellektual qobiliyatlar, bilim, fikrlash turi, so'z boyligi va nutq uslubi, estetik didi, muloqot uslubi va xulq-

VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

atvori. Imzo bera olmaydigan, o‘g‘rilarning jargonida gapiradigan, qo‘pol kiyinadigan oliy jamiyat sherni tasavvur etib bo‘lmaydi.

Xuddi shu habitusga ega bo'lgan odamlar umumiy xulq-atvor namunalari haqida kelishib olishlari shart emas. Buning sababi shundaki, ular bir xil habitus, o'ziga xos "ichki kompas" tomonidan boshqariladi. A.Akardo ta’kidlaganidek, “har bir inson individual rejani amalga oshirishda o‘zining “ichki didiga” bo‘ysunib, o‘z harakatini o‘zi kabi fikrlaydigan, his qiladigan va tanlaydigan minglab boshqa odamlarning harakatlari bilan ongsiz ravishda muvofiqlashtiradi”. "Ichki ta'm" - bu habitus.

Habitusning uchinchi turi- gender habitus - jamiyat har bir jins bilan bog'laydigan gender rollari va xatti-harakatlariga mos keladi. Gender habitusining shakllanishi kuzatish va taqlid qilish orqali amalga oshiriladi. Odatda bola bir jinsdagi ota-onasi bilan tanishadi va uning xatti-harakatlariga taqlid qiladi. Agar oiladagi bolalar turli jinsli bo'lsa, unda to'g'ri tarbiya ular o'rtasidagi gender farqlarini ta'kidlashni o'z ichiga oladi - turli o'yinchoqlar sotib olish, turli uy ishlarini belgilash. Bu bolalarda gender rollari haqidagi stereotipik g'oyalarni shakllantirishga yordam beradi. Bunday stereotiplarni qattiq va sodda, deyarli bo'rttirilgan deb ta'riflash mumkin. Bu K. Bouchardning fikricha, fikrlash va xulq-atvorning "tayyor modellari".

Har bir jamiyat o'ziga xos xususiyatlarni boshqalardan ustun qo'yadi va bolalar bu fazilatlarni sotsializatsiya orqali o'rganadilar va rivojlantiradilar. Ijtimoiylashtirish usullari shaxsning qaysi xususiyatlari ko'proq qadrlanishiga bog'liq va turli madaniyatlarda ular juda boshqacha bo'lishi mumkin. Amerika jamiyatida o'ziga ishonch, o'zini tuta bilish va tajovuzkorlik kabi fazilatlar yuqori baholanadi; Hindiston an'anaviy ravishda qarama-qarshi qadriyatlarni ishlab chiqdi: tafakkur, passivlik.

Ushbu madaniy qadriyatlar ijtimoiy normalar asosida yotadi. Normlar - bu odamlarning o'zaro munosabatini boshqaradigan taxminlar va standartlar. Ba'zi normalar o'g'irlik, boshqa shaxsga hujum qilish, shartnomani buzish va hokazolarni taqiqlovchi qonunlarda keltirilgan. Bunday qonunlar ijtimoiy normalar ularni buzganlar esa jazolanadi. Ko'p umidlar bizning kundalik hayotdagi xatti-harakatlarimizga ta'sir qiladi: biz boshqalarga xushmuomala bo'lishimiz kerak; do'stimizning uyiga tashrif buyurganimizda, uning oilasiga sovg'a qilishimiz kerak; Avtobusda siz keksalar va nogironlarga yo'l berishingiz kerak. Farzandlarimizdan ham shunday umidlar bor.

Bu odamlarning xulq-atvoriga nafaqat normalar ta'sir qiladi. Muayyan jamiyatning madaniy ideallari ularning harakatlari va intilishlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Qolaversa, bu ideallar ko‘plab qadriyatlar asosida shakllanganligi sababli jamiyat umuminsoniy bir xillikdan qochadi. Masalan, biz ilm-fanni qadrlaymiz, shuning uchun Albert Eynshteyn nomi hurmat va hurmatga sazovor.

Ijtimoiylashuv ikki tomonlama, ko'p yo'nalishli jarayondir. Biologik omillar va madaniyat o'rtasida, shuningdek, sotsializatsiyani amalga oshiruvchilar va ijtimoiylashganlar o'rtasida o'zaro ta'sir mavjud.

Ijtimoiylashuv katta kuch hisoblanadi. Muvofiqlik istagi istisno emas, balki qoidadir. Bu ikkita sababga bog'liq: insonning cheklangan biologik imkoniyatlari va madaniyat tufayli yuzaga kelgan cheklovlar. Cheklangan biologik qobiliyatlar haqida gapirganda nimani nazarda tutayotganimizni tushunish qiyin emas: odam qanotsiz ucha olmaydi va uni bunga o'rgatib bo'lmaydi. Har qanday madaniyat turli xil mumkin bo'lganlardan faqat ma'lum xulq-atvor namunalarini tanlaganligi sababli, u insonning biologik imkoniyatlaridan qisman foydalangan holda

VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

sotsializatsiyani ham cheklaydi. Masalan, tasodifiy jinsiy aloqa biologik jihatdan mumkin, ammo har bir jamiyat o'z a'zolarining jinsiy xatti-harakatlarini tartibga soladi.

Xulosa sifatida shuni aytish o`rinliki, biz tug‘ilib o‘sgan muhitdagi madaniy ustanovkalar bizning xulq-atvorimizga shunchalik katta ta’sir o‘tkazadiki, biz indivuduallik va iroda erkiga ega emasmiz, degan tasavvur paydo bo‘lishi mumkin. Buni jamiyat tomonidan oldindan tayyorlab qo‘yilgan qoliplarga majburan tikishayotganday tuyuladi. Ba’zi sotsiologlar ijtimoiylashuv, hatto umuman sotsiologiya to‘g‘risida xuddi mana shunday, deb yozishgan edi, biroq bunday qarash mutlaqo noto‘g‘ri. Albatta, tug‘ilishidan to o‘limgacha bizning boshqalar bilan o‘zaro ta’sirga kirishishimiz bizning shaxsiyatimiz, hayotimiz, qadriyatlarimiz va xulq-atvorimizni belgilaydi. Biroq ijtimoiylashuv o‘sha individuallik va erkning ham manbai hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Ўсмирларда психологик ҳимоя механизмларининг намоён бўлишининг ўзига хослиги. Psixologiya ilmiy jurnali. 2021 yil, 4 son 103-112

2. Elov Z.S. O‘smirlik davrida shaxs xulq-atvorida kuzatiladigan reaksiyalarning psixologik ta’siri. science and education scientific journal volume 3, issue 3 march 2022 442-447

3. Olimov L.Ya., Bahronova M.O‘.O‘smirlar ma’naviyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Science and education. Scientific journal. Volume 3, issue 3. March 2022 407-413 p

4. Qahhorova G., & Ramazonov, J. (2023). Axborotlarning talaba yoshlar ruhiyatga salbiy ta’sirining ijtimoiy - psixologik xususiyatlari. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, *1* (4 Part 2), 23–25. извлечено от https://incademy.uz/index.php/yopa/article/view/12799

WORDLY KNOWLEDGE